

Drápal, J., Jiříčka, V., Raszková, T. (eds.)

České vězeňství

Praha: Wolters Kluwer, 2021, 456 s.

Publikace je svou strukturou velmi celistvá. V první kapitole na prostoru asi 30 stran postupuje od obecnějšího pojednání o trestu odnětí svobody, s historickým exkurzem do vývoje vězeňství, resp. moderního vězeňství ve světě a České republice. Reflektuje aplikaci trestu odnětí svobody v kontextu ukládání dalších trestů a přináší zamyšlení nad účelem trestu odnětí svobody. Stručně seznamuje s vývojem vězeňství u nás až směrem k jedné z nejnovějších změn, ve vnější diferenciaci a typech věznic. Přináší poznatky k aktuální koncepci věznic, včetně jejího kritického náhledu a věnuje se i organizační struktuře vězeňství. Nastoluje otázku ohledně recidivy a efektivity trestu odnětí svobody, resp. otázky toho, zda jsou naplněny cíle trestu odnětí svobody, což je téma zásadní z mnoha pohledů a také téma, ke kterému se publikace postupně ještě několikrát navrácí.

V rámci druhé kapitoly, která má cca 50 stran se zaměřuje specificky na organizaci českých věznic. Ta v nedávné době doznala změn. Zaměřuje se na typy věznic a jejich specifika. Specificky je pojednáno i o zajišťovacím institutu vazby jako o velmi zásadním zásahu do života člověka, o jehož vině nebylo rozhodnuto. Osvětlena je také funkce zabezpečovací detence. Blíže pozornost je věnována vnější a vnitřní diferenciaci věznic včetně členění v rámci vnitřní diferenciaci. Zdůrazněna je potřeba individualizovaného zacházení a tím efektivního snižování rizik recidivy odsouzených prostřednictvím faktického oddělení diferenčních skupin. Text přibližuje postup stanovení stupně zabezpečení ve věznicích s ostrahou, primární a sekundární vnitřní rizika odsouzeného. Upřesněny jsou možnosti vnitřní diferenciaci odsouzených prostřednictvím systému tzv. prostupných skupin vnitřní diferenciaci a jejich potenciální motivační působení. Dále je věnována pozornost architektonickému řešení věznic. Architektura reflektuje koncept výkonu trestu, pro nějž byla věznice budována. Kapitola seznamuje s vývojem v Anglii, Severní

Americe, prolínání těchto vlivů a situaci v evropské vězeňské historii. Zachycuje zvyšující se důraz na souvislost prostředí s psychikou, resp. zejména s deprivací, která se dostává do popředí i v rámci architektonických řešení prostorů věznic. Objevuje se větší obrat k humánnějšímu trestu odnětí svobody, stejně jako k potřebám personálu. V architektonických modernizacích má mít svoje místo i provozní koncept, má tedy reflektovat potřeby každodenního provozu a požadavky zaměstnanců. Zdůrazněn je model dynamické bezpečnosti. Text shrnuje, co má být z hlediska současných požadavků bráno na zřetel. Komplexnost požadavků podtrhuje důležitost svébytnosti vězeňské architektury jako oboru. Kapitola přináší i exkurz do historie českých věznic, z nichž nejstarší – Mírov – byl původně správním centrem. Vytvořen je přehled datování vzniku našich věznic od těch nejstarších po věznice, které vznikly po reformě soudního a vězeňského systému po roce 1850, se snahou o akcentování humanizace výkonu trestu. V letech 1918–38 byly budovy modernizovány a vznikly další. Věznice vzniklé v letech 1948–89 byly z poloviny ve svých počátcích spojeny s pracovními tábory. Čtenář se tak může seznámit se širokou škálou okolností vzniku českých věznic v průběhu historie.

Další kapitola se věnuje problematice masového uvěznění, jeho vymezení. Vliv tohoto fenoménu na organizaci vězeňského systému. Zaměřuje se také na faktor přeplněnosti věznic a klade si otázky, jak na něj nahlížet, zda z hlediska absolutních čísel či z hlediska relativního, tedy z hlediska změn, navyšování vězeňské populace oproti minulosti a z hlediska srovnání mezi zeměmi. Kulturní a politické hledisko hraje v těchto otázkách významnou roli. Přináší informace o tzv. Super-maxech, neboli velkokapacitních věznicích, které se snaží organizací a architekturou rozbit společenské struktury mezi vězni. Typický je pro ně minimální kontakt mezi vězni a mezi vězni a personálem. V popředí je tak tzv. lidské skladování, nastává ústup od zacházení s odsouzenými.

Dále jsou v textu rozvedeny zvláštní formy věznění, jako je terapeutická věznice s komunitním způsobem fungování a na druhé straně výcvikový tábor s přísnou vojenskou morálkou, jehož účinnost je výsledky zpochybňována. Uvedeny jsou i zahraniční příklady možností přístupu k výkonu trestu. Nastíněna je i problematika soukromých

věznic. V našich podmínkách je možné, že je využit soukromý objekt, ostrahu však zajišťuje vězeňská služba. Srovnání se zahraničím je složité, v zahraničí jde o jiné cílové skupiny a na různých místech jsou soukromými subjekty zajišťovány různé služby.

Třetí rozsáhlá, asi 80 stran dlouhá kapitola, se zaměřuje na samotný život ve věznicích. Popsány jsou podmínky k nástupu do výkonu trestu, který může v případě pobytu na svobodě proběhnout dobrovolně nebo je k němu odsouzený dodán. Další postup od pobytu na přijímacím oddílu, stručně až po možnosti ukončení výkonu trestu. Seznamuje se tím, co odsouzený smí a co nesmí, jaký je jeho denní řád, který se liší ve věznicích. Uvedeno je, co naplňuje tzv. volný čas odsouzených. Jaké jsou podmínky transferu odsouzených mezi věznicemi. Popisován je průběh výkonu trestu, nároky a specifika výkonu vazby a detence. Je specifikováno odborné zacházení v rámci detence, konstatována je potřeba zhodnocení efektivity detence. Kapitola se specificky věnuje důležitému tématu druhého života ve vězení, vznikajícímu jako adaptace na vysoce organizované uzavřené společenství charakteristické vysokou mírou kontroly, koncentrace odsouzených a externího plánování jejich života. Vrací se opět ke konceptu dynamické bezpečnosti, která akcentuje znalost konkrétních odsouzených, kontakt s nimi, který je aktivní a pravidelný a umožňuje lepší a přirozenější realizaci bdělosti nad nimi. Z hlediska bezpečnosti se zaměřuje i na stavebně technické zabezpečení a problematiku útěků z výkonu trestu odnětí svobody. Zahnuje i téma kázeňského řízení v podobě trestů a odměn. Čtenář je seznámen s charakteristikami práce odsouzených ve vězení, odměnami za ni. Pozornost je věnována vzdělání ve věznicích, vývoji této oblasti směrem do dnešní doby. Rozlišuje formální a neformální vzdělávání, které probíhá v rámci aktivit programů zacházení. Objevuje se i důležité a aktuální téma kontaktu s rodinnými příslušníky, text se věnuje jeho formám a rozsahu. Pozornost je věnována prevenci špatného zacházení, sebepoškozujícího a sebevražedného jednání. Kapitola se věnuje struktuře a vývoji sebevražednosti ve věznicích, dynamice vývoje v rámci celé doby uvěznění. Zaměřuje se i na hodnocení rizika sebevraždy a možnosti intervence, řešení situace, vč. péče o zaměstnance. Zdůrazněno je komplexní systémové řešení, nikoliv cesta stigmatizace suicida či zasahujícího jedince. Kapitola je uzavřena dvěma kazuistikami odsouzených, kteří hovoří o důležitých momentech v rámci uvěznění, které pro ně osobně znamenaly body jejich posunu v životě.

Čtvrtá kapitola, která čítá asi 75 stran, pojednává o jednotlivých skupinách vězňených osob a jejich specifikách, stejně jako o nárocích uvěznění. Začíná pojetím toho, co všechno je v životě odsouzeného nástupem do výkonu trestu omezeno, o co dotyčný přichází a od čeho se pak odvíjí tzv. útrapy uvěznění. Zaměřuje se na specifika

prožívání vazby, šok z uvěznění, fáze adaptace na uvěznění. Uvedena je charakteristika českých odsouzených, populace je zachycena z několika hledisek – sociodemografického, trestně právního, sankčního, kriminologického, motivačního a sebe-reflexního. Množství pohledů poukazuje na komplexní pojetí populace.

Z kriminologického pohledu jsou pak podrobněji rozpracována statická a dynamická rizika. V oblasti motivace se zaměřuje i na postoj odsouzeného k trestnému činu. Dále cílí na specifické skupiny ve výkonu trestu, jsou to v první řadě ženy. Ty charakterizují autoři demograficky, jejich vývoj, zastoupení i v mezinárodním měřítku a specifické potřeby uvězněných žen. Podrobněji jsou přiblíženy jednotlivé věznice, kde jsou u nás ženy vězněny, a programy, které jsou pro ně v těchto věznicích realizovány. Další specifickou skupinou, na kterou se autoři zaměřují, jsou starší odsouzení a pracovní nezařaditelní odsouzení pachatelé ve výkonu trestu odnětí svobody. Uvedeny jsou i údaje ze studie Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, týkající se m.j. kriminality seniorů u nás. Jde o rostoucí skupinu odsouzených, což souvisí s celkovým stárnutím populace. Dále je to skupina mladistvých odsouzených. Objevují se otázky po možnostech změny a rychlejšího postupu ve směru efektivnějšího zacházení s touto skupinou odsouzených. Jde o změny na celé řadě úrovní, důležitou součástí je kvalifikace a podpora personálu, který s touto skupinou pracuje, více komunitní systém fungování. Text se věnuje i specifickým cizinců ve věznicích. Výzev spojených s jejich pobytem ve věznicích je celá řada a jsou různorodé – od jazykových a socio-kulturních specifik po nové správní činnosti. Seznamuje se s organizací odborného zacházení s cizinci. Identifikuje hlavní rizika u této populace z hlediska Vězeňské služby. Pozornost je věnována i etnickým menšinám v českých věznicích. Specifická pozornost je pak věnována skupině odsouzených s duševní poruchou, jejich dělení, podmínkám poskytování péče jednotlivým skupinám v rámci specializovaných oddílů a psychiatrické kliniky. Uvádí také prevalenci vybraných diagnóz u vězeňské populace. Pozornost je věnována problematice drogových závislostí u vězňených osob, včetně výskytu abusu i během uvěznění a systému odborné péče o tyto osoby. Zvláštní skupinou jsou pak velmi nebezpeční odsouzení a doživotně odsouzení. Specifikovány jsou postupy zacházení s těmito osobami. Jde o problematiku zajímavou, která by jistě (stejně jako další kapitoly) stála za hlubší rozpracování. Specifická pozornost je věnována fenoménu zranitelnosti u odsouzených a autoři se opět zamýšlejí nad tím, jaký typ zranitelnosti se objevuje u jednotlivých skupin odsouzených.

Téměř 50 stran 5. kapitoly je věnováno programům zacházení s odsouzenými. Přináší argumenty pro diferencované zacházení s různými skupinami odsouzených na základě míry rizika odsouzeného

a jeho ovlivnitelnosti. Věnuje se procesu hodnocení rizika, problematice predikce kriminálního chování, stále se rozvíjející oblasti. Podrobněji se pak zabývá čtyřmi nejdůležitějšími prediktory kriminálního chování a nástroji pro hodnocení rizik včetně jejich vývoje. Samostatný prostor je pak věnován tuzemskému v současnosti užívanému nástroji na hodnocení rizik – SARPO. Specifikována je jeho struktura, personál, který s ním pracuje a je zodpovědný za zpracování jednotlivých částí. Uvedené jsou návazné aktivity zařazené do programu zacházení. Zařazeny jsou i speciální programy zacházení, zaměřené na specifické skupiny odsouzených. Zhodnoceno je použití konkrétních psychologických postupů v rámci našeho vězeňství, vč. zapojení i aktuálních směrů, jako je Mindfulness based stress reduction (MBSR). Kapitola se věnuje také důležité problematice hodnocení efektivity odborného zacházení, kvalitní hodnocení efektivity se tak stává advokátem podporujícím jednotlivé programy zacházení. Zdůrazňuje nutnost respektovat principy rizik, kriminogenních potřeb a rezpozivity a volit přiměřené intervence s ohledem na ně.

Asi 30 stran 6. kapitoly je věnováno problematice přípravy na propuštění z vězení. Specificky pak práci s odsouzenými na výstupních oddílech, jimiž však prochází jen malá část odsouzených. Prostor je věnován i podmíněnému propuštění z vězení, jeho vymezení, podmínkám a předpokladům. V souvislosti s podmíněným propuštěním je pak specifikována role Probační a mediální služby. V závěru kapitoly je pak věnována pozornost problematice reintegrace do společnosti a jejím překážkám. Uvedeny jsou ještě dva minipříběhy odsouzených propuštěných na svobodu a v nich to, jaký byl v jejich případě význam přípravy na propuštění.

Asi 50 stran 7. kapitoly je věnováno seznámení s činností vězeňského personálu a pojednání k rizikům jejich práce. Autoři čtenáře seznamují s tím, kdo vězeňský personál tvoří a jak je vybírán, jaké jsou nároky a kritéria výběru příslušníků Vězeňské služby. Uvedeny jsou údaje o personálu a jeho vývoji z hlediska dosaženého vzdělání a věku. Specifikovány jsou pak jednotlivé pozice a jejich nároky a činnosti. Je to dozorce, příslušník vězeňské stráže, vychovatel, psycholog, speciální pedagog, terapeut, sociální pracovník, adiktolog, pedagog volného času a kaplan. Pozornost je věnována i vedoucím pracovníkům ve vězeňství, ředitelům věznic a vedení jako takovému. Specifikována je důležitost cílů a vize, směřování věznic a předpoklady, které k jejich naplnění má vedoucí pracovník mít. Autoři se věnují možnostem a limitům změny ve specifickém prostředí vězeňství. Pozornost je věnována otázce vzdělávání vězeňského personálu, jeho struktury a načasování. Uvedeny jsou i nároky a rizika práce ve vězeňství a péče o zaměstnance.

Kapitola akcentuje potřeby a možnosti zlepšení podmínek a nároků na tyto profese. Proložena je výpověďmi zkušených profesionálů z jednotlivých

pozic, které dokreslují nároky dané pozice, zkušenosti s tím, co funguje, co by odborníci rádi změnili a také zkušenosti, poznatky, zjištění ze zahraniční praxe.

Osmá kapitola na 20 stranách vysvětluje důležitost a strukturu kontroly vězeňského systému. Specifikuje důležitost této kontroly a její opodstatnění s ohledem na charakter instituce, již vězení je, s ohledem na zvýšenou zranitelnost, kterou situace zbavení svobody představuje. Tedy podřízení moci, v uzavřeném prostředí věznic, s vyloučením běžné společenské kontroly a s omezeným přístupem odsouzených k právní a jiné pomoci pro svou obranu. Specifikuje jednotlivé kontrolní orgány, vnitřní kontrolu ve věznicích.

Devátá kapitola tvoří právní zarámování vězeňství a přináší na přibližně 15 stranách přehled norem, které se vztahují k této oblasti, včetně judikatury k této oblasti.

Desátá kapitola symbolicky uzavírá publikaci deseti tezemi zaměřenými na budoucnost českého vězeňství, tezemi, které vzcházejí z úpav a reflexi editorů publikace.

Tyto teze reflektují např. také potřebu posunu pohledu společnosti na výkon trestu, na jeho funkci i na samotné odsouzené osoby a jejich možnosti změny. Nutnost pozornosti věnované také personálu, jeho důležitost v celé problematice. Zaměření na protektivní faktory a posilování resistance. Perspektivu podpory menších věznic a většího provázání s místní komunitou.

Je patrné, že publikace přináší velmi komplexní pohled na problematiku, domnívám se, že ve své ucelenosti jde o počín zcela ojedinelý. Můžeme objevit řadu relevantních informací o dané oblasti. Zařazeny jsou aktuální odborné informace, výsledky výzkumných studií jednotlivých problematik, stejně jako informace z praxe. Místy jsou zařazeny historické exkurzy, které nezatěžují, problematiku zajímavě dokreslují a jsou důležité pro pochopení současného stavu. Ilustrativní jsou i příběhy odsouzených i výpovědi personálu. Nechybí tolik důležité srovnání se zahraničím, nabízející možnost reflexe naší situace a přístupu k odsouzeným. Zařazeny jsou i náměty do budoucna a nabídka perspektiv vývoje. Text je čtivý, příjemně plyne a je logicky uspořádaný a dobře provázaný.

Publikaci tak mohou jen doporučit! V první řadě všem odborníkům z oblasti penitenciární praxe a výzkumu, oblastí soudnictví, advokacie, sociální práce, psychologie a dalším, dále studentům oborů práva, sociální práce, psychologie, andragogiky, speciální pedagogiky a dalších oborů s zájmem o uplatnění či o výzkum v oblasti vězeňství. Ráda bych ji doporučila všem, kteří by se rádi dozvěděli více o tom, jak naše společnost řeší a organizuje výkon trestu odnětí svobody a doplnili si tak znalosti o oblasti, která je stále jaksi ve stínu.

Hedvika Boukalová

<https://doi.org/10.14712/23366486.2022.7>